

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของหัวเมืองฝ่ายเหนือ
ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๔)

นายขวัญเมือง จันทโรจณี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษิตตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๓๔

ISBN 974-579-635-2

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

017229

๑๑๗๑๒๓๑๖๑

ECONOMIC CHANGE IN THE NORTHERN
PROVINCES DURING THE EARLY RATANAKOSIN PERIOD 1782-1851

Mr. Khwanmuang Chantarochanee

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts

Department of History

Graduate School

Chulalongkorn University

1991

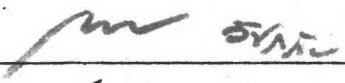
ISBN 974-579-635-2

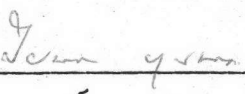
หัวข้อวิทยานิพนธ์ ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของหัวเมืองฝ่ายเหนือ
ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๔)

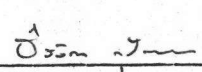
โดย นายขวัญเมือง จันทโรจณี
ภาควิชา ประวัติศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษา คร. ชีรวัด ฅ ป้อมเพชร

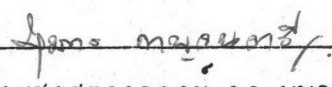
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

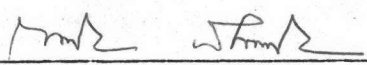

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ดร.ดาวร วัชรภักย์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.ปิยนาด บุญนาค)

อาจารย์ที่ปรึกษา
(ดร.ชีรวัด ฅ ป้อมเพชร)

กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญกร กาญจนจारी)

กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ณรงค์ พวงพิศ)

ขวัญเมือง สันทโรจน์ : ความเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจของหัวเมืองฝ่ายเหนือในสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้น(พ.ศ. 2325-2394) (ECONOMIC CHANGE IN THE NORTHERN
PROVINCES DURING THE EARLY RATANAKOSIN PERIOD (1782-1851)

อ.ที่ปรึกษา : อ.ดร.ธีรวัต ฌ บ่อมเพชร, 388 หน้า. ISBN 974-579-635-2

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2394) ของหัวเมือง
ฝ่ายเหนือ ซึ่งประกอบด้วยเมืองพิษณุโลก พิชัย ลูโซทัย ลวรรคโลก พิศิตร เพชรบูรณ์ ตาก กำแพงเพชร
นครสวรรค์ และรวมถึงหัวเมืองที่ขึ้นกับเมืองหลักดังกล่าว

การศึกษาจะเน้นถึงการค้าของรัฐส่วนกลางที่ส่งผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจใน
หัวเมืองฝ่ายเหนือในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทั้งในรูปแบบการจัดเก็บ ผลประโยชน์ของรัฐในระบบช่วยและ
ระบบเจ้าภาษีนายอากร ผลการศึกษาพบว่าความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในหัวเมืองฝ่ายเหนือมีผลสืบเนื่อง
มาจากการค้าของรัฐ โดยเฉพาะการค้าของป่าที่คึกคักมากในช่วงสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงต้นรัชกาลที่ 3 (พ.ศ.
2325-2379) การค้าดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อการจัดเก็บผลประโยชน์ของรัฐในระบบช่วย ในขณะที่ระบบ
เจ้าภาษีนายอากรก็เริ่มมีความสำคัญมากขึ้นและเป็นกลไกการจัดเก็บผลประโยชน์ทาง เศรษฐกิจในรูปแบบใหม่
โดยมีชาวจีนเป็นผู้ดำเนินการจัดเก็บ การรุกคืบหน้าของชาวจีนในระบบเจ้าภาษีนายอากรได้ส่งผลกระทบต่อ
การจัดเก็บผลประโยชน์ของกลุ่มผู้นำในท้องถิ่น โดยเฉพาะระบบช่วย เพราะปรากฏว่าผลผลิตที่จัดเก็บในระบบ
ช่วยได้ถูกแปรรูปมาสู่การจัดเก็บในระบบภาษีอากร จากปัจจัยดังกล่าวจึงทำให้เกิดทั้ง การต่อต้านและการ
ประสานผลประโยชน์ของกลุ่มผู้นำในท้องถิ่น ในเวลาเดียวกันการจัดเก็บผลผลิตในระบบช่วยในรูปสิ่งของใน
บางกรณีได้เปลี่ยนแปลงมา เป็นการจัดเก็บในระบบเงินตรา ปัจจัยดังกล่าวเปิดโอกาสให้ไพร่หันไปประกอบ
อาชีพอิสระ ได้มากขึ้น และไพร่บางกลุ่มก็ได้พยายามหลุดออกจากระบบการควบคุมของรัฐ โดยเฉพาะในช่วง
ประมาณปี พ.ศ. 2382 สินค้าส่งออกของรัฐเป็นผลผลิตทางการเกษตรมากกว่าสินค้าของป่า จากปัจจัยดังกล่าว
ทำให้ไพร่เคลื่อนย้ายตัวเอง เข้าสู่ภาคแรงงานจ้างทางการเกษตรในบริเวณหัวเมืองลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอน
ล่างเป็นจำนวนมาก ซึ่งรัฐส่วนกลางก็พยายามสกัดกั้นการหลั่งไหลของไพร่ โดยการจัดตั้งกองล่วยเงินขึ้นใน
ปี พ.ศ. 2388

การจัดตั้งกองล่วยเงินเท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้ไพร่มีโอกาสเริ่มสะสมความมั่งคั่งทาง

เศรษฐกิจ

ภาควิชา ประวัตินิติศาสตร์

สาขาวิชา ประวัตินิติศาสตร์

ปีการศึกษา 2534

ลายมือชื่อนิติกร

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาพร้อม

KHWANMUANG CHANTAROCHANEE : ECONOMIC CHANGE IN THE NORTHERN PROVINCES DURING THE EARLY RATANAKOSIN PERIOD (1782-1851). THESIS ADVISOR : DR.DHIRAVAT NA POMBEJRA, Ph.D. 388 PP.

This thesis studies economic change in the northern provinces during the early Ratanakosin Period (1782-1851) concentrating on the provinces of Phitsanulok, Phichai, Sukhothai, Sawankhalok, Phichit, Phetchabun, Tak, Kamphaengphet, and Nakhon Sawan. Emphasis is placed on the trading policies of the central government which affected economic change in the northern provinces during this period, both in the suai collection system and the tax farming system.

Economic change in the northern provinces was influenced by the government's trading activities, notably the trade in forest produce which flourished from the reign of King Rama I till the early part of King Rama III's reign (1782-1836). This trade affected the way the government collected suai at a time when tax farming became more important as the state began to use Chinese to collect taxes. The growing role of the Chinese in the taxfarming system affected the interests of the local elites, especially as goods previously collected as suai were now taxed instead. The local elites reacted in two different ways : resistance and adaptation.

At the same time the collection of suai in kind changed increasingly to collection of suai in cash, which in turn offered opportunities for the phrai to work for a living independently. Thus Some of them sought to break free from government control, especially after 1839 when Siam began to export more agricultural products, rather than forest produce. More and more phrai therefore became employees in the agricultural sector in the lower Chao Phraya River basin. In 1845 the state tried to stem the exodus to phrai by allowing suai to be paid in silver cash a move which gave phrai a chance to accumulate economic wealth from rice farming, tobacco, sugarcane and cotton growing, and from selling forest produce. The phrai thus began to break free from the control of their superiors in the corvée system.

Economic change in the northern provinces in the early Ratanakosin Period can be said therefore to present a different picture from the view that the Thai economy only began to change after the signing of the Bowring treaty.

ภาควิชา ประวัตินิติศาสตร์
สาขาวิชา ประวัตินิติศาสตร์
ปีการศึกษา 2534

ลายมือชื่อนิติต
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เนื่องจากบุคคลที่สำคัญยิ่งคืออาจารย์
คร.ธีรวัศ ณ ป้อมเพชร์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ผู้ให้คำแนะนำช่วยเหลือความ
เมตตาปราณี ความห่วงใย และความเอาใจต่องานเขียนวิทยานิพนธ์เสมอมา ผู้เขียน
ใคร่ขอจารึกความทรงจำที่ดีตลอดไป

กราบขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ศาสตราจารย์ คร.ปิยนาดล บุญนาค
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คร.บุษกร กาญจนจारी และรองศาสตราจารย์ณรงค์ พ่วงพิศ
ที่กรุณาให้คำแนะนำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

กราบขอบพระคุณคณาจารย์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย โดยเฉพาะอาจารย์สายชล วรธนรัตน์ อาจารย์ฉลอม สุนทราวนิชัย
และรองศาสตราจารย์ คร.ชिका สาระยา ผู้มีส่วนก่อรูปความคิดเห็นเป็นวิทยานิพนธ์
ฉบับนี้ และขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ คร.สุวดี ชนประสิทธิ์พัฒนา ที่ให้ความห่วงใย
เอื้ออาทรต่อลูกศิษย์เสมอมา และขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คร.พรพรรณ พุทธระกูล

และขอระลึกถึงคณาจารย์ผู้มีส่วนร่วมในการหล่อหลอมความสำนึกทางประวัติ-
ศาสตร์ ตลอดจนการให้ความรัก ความเมตตาในฐานะ "ครูกับลูกศิษย์" ซึ่งพระคุณ
ครั้งนี้มากมายไม่สามารถที่จะจารึกและถ่ายทอดความรู้สึกออกมาได้เพียงตัวอักษรได้แต่
เพียงระลึกถึงพระคุณและความที่อยู่ในใจของผู้เขียนเสมอมา โดยเฉพาะผู้ช่วยศาสตราจารย์
สุรี พงษ์จันทร์ อาจารย์ชาอุทัย รัตนวิบูลย์ รองศาสตราจารย์สมคิด ศรีสิงห์ ผู้ช่วย
ศาสตราจารย์ศรีสุวรรณ แสงศิริ แห่งคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
นเรศวร

ใคร่ขอขอบคุณบุคคลที่มีส่วนร่วมในความสำเร็จครั้งนี้คือ รต.อ.ถุณี คุณอรวรรณ
วุฒิเวช คุณนวม สิงห์สูงเนิน และขอขอบคุณผู้ร่วมงานในหมวดสังคมศึกษา โรงเรียน
ลำลูกกา ที่ช่วยแบ่งเบาภาระในเรื่องการเรียนการสอน และสิ่งที่มีค่าเสียมิได้ก็คือ
คุณอุษา สะหาบ ที่ช่วยอนุเคราะห์ในการพิมพ์วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้สำเร็จด้วยดี ผู้เขียน
ใคร่ขอขอบคุณด้วยใจจริงมา ณ ที่นี้ด้วย

ความปรารถนาดี ความห่วงใย และความเอื้ออาทรต่อกันของพี่ๆและเพื่อน
ร่วมรุ่น คุณภัทรวดี - คุณศิริรัตน์ - คุณสมศรี - คุณกรรณิการ์ และเป็นพิเศษแก่คุณยุราพร -
คุณยุรารัตน์ - คุณไพรัตน์ และคุณสมชาย

และก่อนที่จะมาเป็นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้เขียนได้รับความช่วยเหลือทั้งในด้านการพิมพ์งาน คัดลอกงาน ตลอดจนการให้กำลังใจเสมอมา โดยเฉพาะ หลานเอก, หลานเดือน, ยก, ดิ๊ก, สุพรรณ, กล้วย, เชิด, อ้วน และหลานควง

และเหนือสิ่งอื่นใด ผู้เขียนใคร่ขอกราบระลึกถึงกลุ่มบุคคลที่ให้ทั้งความรัก ความเมตตา ตลอดจนความช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ด้วยดีเสมอมาคือ คุณพ่อ คุณแม่ และ พี่ๆ โดยเฉพาะพี่สุกานดา และพี่สุพล

และท้ายที่สุดขอขอบคุณของผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการที่สร้างสรรค์ผลงานอันเป็นรากฐานที่สำคัญในการก่อรูปวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ รวมทั้งชีวิตของไพร่ที่โลกแล่นอยู่ในสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะไพร่ในส่วนของ "หัวเมืองฝ่ายเหนือ"

ขวัญเมือง จันทโรจณี

กันยายน 2534

สารบัญ

๗

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ผ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ณ
บทที่	
๑ บทนำ.....	๑
๒ ความสำคัญของหัวเมืองฝ่ายเหนือทางเศรษฐกิจการเมือง และยุทธศาสตร์.....	๓
๒.๑ คำจำกัดความของ "หัวเมืองฝ่ายเหนือ".....	๓
๒.๒ อาณาเขตของหัวเมืองฝ่ายเหนือ.....	๑๑
๒.๓ สถาปัตยกรรมศาสตร์.....	๑๘
๒.๔ ความสำคัญของหัวเมืองฝ่ายเหนือในสมัยอยุธยา และธนบุรี.....	๒๑
๒.๕ กลุ่มผู้นำหัวเมืองฝ่ายเหนือกับการสถาปนาราชวงศ์ จักรี.....	๔๘
๓ ความเปลี่ยนแปลงทางยุทธศาสตร์ของหัวเมืองฝ่ายเหนือ ...	๕๕
๓.๑ พรหมแดนคานทิสตะวันตก.....	๕๕
๓.๒ พรหมแดนคานทิสตะวันออก.....	๖๐
๓.๓ พรหมแดนคานทิสเหนือ.....	๖๘
๓.๔ พรหมแดนคานทิสใต้.....	๗๖
๓.๕ ความสำคัญของหัวเมืองฝ่ายเหนือทางการเมือง หลังการเปลี่ยนแปลงแนวยุทธศาสตร์.....	๗๘
๔ ความเปลี่ยนแปลงจากความสำคัญทางยุทธศาสตร์มาสู่ความสำคัญใน การจัดเก็บผลประโยชน์ของรัฐทางเศรษฐกิจ.....	๘๖

บทที่

๔.๑	ปัจจัยความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของรัฐส่วน กลางที่ส่งผลกระทบต่อหัวเมืองฝ่ายเหนือ.....	๘๖
๔.๒	การเพิ่มกำลังคนที่ส่งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของรัฐ (พ.ศ. ๒๓๕๘-๒๓๖๘).....	๑๐๒
๔.๓	บทบาทของกลุ่มผู้นำในหัวเมืองฝ่ายเหนือต่อการจัดเก็บ ผลประโยชน์ของรัฐ.....	๑๑๑
๔.๔	การจัดเก็บผลประโยชน์ของรัฐ.....	๑๓๒
๕	กิจกรรมทางเศรษฐกิจของรัฐส่วนกลางที่ส่งผลกระทบต่อหัวเมือง ฝ่ายเหนือ.....	๑๕๖
๕.๑	ชาวเงินต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจของรัฐในหัวเมือง ฝ่ายเหนือ.....	๑๕๖
๕.๒	การค้าและการแลกเปลี่ยน.....	๑๖๔
๕.๓	การจัดเก็บผลประโยชน์ของรัฐ : ผลกระทบต่อไพร่ ในหัวเมืองฝ่ายเหนือ.....	๑๘๗
๖	บทสรุป.....	๒๓๑
	เอกสารอ้างอิง.....	๒๓๖
	ภาคผนวก.....	๒๖๐
	ประวัติผู้เขียน.....	๓๗๘

สารบัญ

ญ

หน้า

แผนที่.....	๑๖
ตารางที่ ๑.....	๒๑๓
ตารางที่ ๒.....	๒๓๕
ภาพ.....	๓๖๒
ตารางที่ ๓.....	๓๐๕